

Ankara (Tiftik) Keçilerinin Yitiriliş Öyküsünden Bir Kesit

A Section from the Story of Losing the Angora Goats

Senem GÖNENÇ

Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpařa, Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
Dr., İstanbul University-Cerrahpařa Hasan Âli Yücel Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, İstanbul, Turkey
senem.gonenc@istanbul.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3267-7580

DOI: 10.5505/jas.2020.40412

Öz

Osmanlı Devleti, yetişmesi için en uygun coğrafi şartları Anadolu'da, Ankara ve çevresinde bulan Ankara (tiftik) keçisi yetiştiriciliğinde yaklaşık 500 yıl rakipsiz konumda bulunmuştur. Ancak Ankara keçilerinin çeşitli yollarla ülke dışına çıkarılarak Güney Afrika ve Amerika'da da yüksek verimle yetiştirilmeleri ile bu konumunu giderek kaybetmiştir. Bu çalışmada, Ankara keçilerinin yitiriliş öyküsünden bir kesit olarak Nisan 1908'de Avusturya hükümetinin, Osmanlı hükümetinden Bosna ve Hersek'te yetiştirilmek üzere Ankara keçisi satın almayı talep etmesi ve bunun yol açtığı gelişmeler ele alınmaktadır. Çalışma, Avusturya hükümetinin söz konusu talebine ve bu talebe Osmanlı hükümetinin verdiği karşılığa ışık tutarken, bu vesile ile Ankara keçilerinin dolayısıyla tiftik ticaretinin Osmanlı Devleti için önemine ve tiftik tüccarının tepkileri ile Osmanlı Mebusan ve Ayan meclislerinde bu hususta dile getirilen düşünelere dikkat çekmesi bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar sözcükler: Ankara keçisi, Osmanlı Devleti, Tiftik ticareti, Avusturya, İngiltere, Ankara

Abstract

The breeding of Angora goats in Ankara, the area with the most suitable geographical conditions in Anatolia, meant that the Ottoman Empire was unrivaled for around 500 years in the breeding of these animals. However, after Angora goats had been taken out of the country and successfully raised in South Africa and America, the Ottoman Empire began to lose its superior position. In this study, an extract from the story about the disappearance of Angora goats, the Austrian government's request to the Ottoman government in April 1908 to purchase Angora goats to breed in Bosnia and Herzegovina, and the subsequent developments of the request are investigated. The study is also significant because it highlights the importance of Angora goats and the mohair trade for the Ottoman Empire, and the reactions of both mohair merchants and members of the Ottoman parliament.

Keywords: Angora goat, Ottoman Empire, Mohair trade, Austria, Britain, Ankara

Giriş

“Anadolu’nun öz zenginliklerinin nasıl ihmale uğradığını ve tükendiğini izlemek için seçilecek örnekler arasında tiftik kadar ibret verici ve şaşkınlık uyandıracı bir diğerini bulmak güçtür.”

İhsan Abidin (Abidin, 1924, Tamur, 2003, s.y’de aktarıldığı gibi)

Ankara’ya özgü varlıklardan biri olarak anılan Ankara (tiftik)¹ keçisinin; Anadolu’daki varlığının ne kadar eskiye dayandığı, Anadolu’nun yerli bir hayvanı mı olduğu, yoksa başka bir ülkeden mi getirildiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte Türklerin, Anadolu’yu yurt edinme sürecinin ilk dönemlerinden itibaren Ankara keçisi yetiştirdikleri, bu süreçte tiftik işleme tekniklerini geliştirdikleri ve tiftik kumaşları dokumada büyük başarı gösterdikleri kesin olarak bilinmektedir. Nitekim Anadolu’da tiftik dokuma sanayisinde üstün nitelikli bir üretim ilk kez Türk egemenliği altında gerçekleştirilmiş ve 16-18. yüzyıllar arasında, yaklaşık üç yüzyıl bu etkinliğin merkezi Ankara olmuştur (Tamur, 2003, s. 20).

Mamafih İngiltere’nin 1830’lu yıllarda dokuma sanayisinde gerçekleştirdiği atılımlar Ankara’da tiftik dokuma sanayisinde gerileme sürecini başlatırken (Tamur, 2003, s. 147), Ankara keçilerinin Anadolu topraklarından alınıp, dünyanın farklı yerlerine götürülerek yetiştirilmesi bu canlının Türk tekelinden çıkmasına neden olmuştur. Ankara keçisi yetiştiriciliği denildiğinde dünyada ilk akla gelen yer olan Anadolu da günümüzde bu üstünlüğünü kaybetmiştir (Şahin, 2013a, s. 195).

Ankara keçisi yetiştiriciliğine ilgi gösteren ülkelerden biri de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmuştur. Avusturya hükümeti, 1896 ve 1908 yıllarında, işgali altındaki Bosna ve Hersek topraklarında yetiştirilmek üzere Osmanlı hükümetinden Ankara keçisi talep etmiştir. Bu çalışmada Ankara keçilerinin önemi, yitiriliş öyküsünden bir kesit olarak Avusturya hükümetinin 1908 yılındaki Ankara keçisi talebi ve bu talebe Osmanlı tiftik

tüccarı ile mebuslarının gösterdikleri tepkiler üzerinden ele alınmıştır.

Adından da anlaşılacağı üzere Ankara keçileri, Ankara’nın hemen her yerinde yetişmekle birlikte İç Anadolu Bölgesi’nin merkez kısmı ile Güney Doğu Anadolu, Karadeniz ve Ege bölgelerindeki birkaç noktada da yayılış göstermektedir (Rüdiger, 1888, s. 687; Şahin, 2013a, s. 195, 202; Yanar ve Akpınarlı, 2016, s. 171).

Ankara keçilerinin önemi bu keçilerin en kıymetli mahsullerinden biri olan tiftikten gelmektedir. Zira Ankara keçilerinin etinden, sütünden, derisinden ve gübresinden yararlanılsa da bu keçiler özellikle kıymetli bir tekstil ham maddesi olan tiftikleri için yetiştirilmektedir (Tamur, 2003, s. 1). Ankara keçilerinden elde edilen tiftik; kolay boyanabilmesi, rengini koruyabilmesi, ince ancak bir o kadar da sağlam, ipeksi, parlak, elastik, ısıya dayanıklı ve nem çeken bir yapıya sahip olması gibi özellikleriyle diğer keçi kollarından ayrılmaktadır (Tamur, 2003, s. 6; Şahin, 2013a, s. 206; Şahin, 2013b, s. 339-340; Yanar, Akpınarlı, 2016, s. 171). Ankara keçilerinden elde edilen tiftiğin dokusunun daha yağlı ve yumuşak bir his bırakan ipeksi yapısı keçi kollarının yüzeyini kaplayan ve “yağlı” olarak adlandırılan bir yağ tabakasından kaynaklanmaktadır (Tamur, 2003, s. 7; Şahin, 2013a, s. 198). Bölgedeki Ankara kedisi ve Ankara tavşanı gibi diğer bazı canlılarda da görülen bu yağ tabakasının oluşumu Ankara ve çevresinin coğrafi ve özellikle klimatolojik şartları ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle Ankara ve çevresinde yetişen Ankara keçilerinden elde edilen tiftik kalitesi Türkiye’nin diğer yerlerinde yetişenlerden farklılık göstermektedir (BEO, 3630/272181, BOA; Tamur, 2003, s. 4; Şahin, 2013a, s. 198; Şahin, 2013b, s. 341). Keza günümüzde dünyanın farklı yerlerinden elde edilen tiftik kalitesi de Ankara ve çevresinde yetişen Ankara keçilerinden elde edilen tiftik kalitesine sahip değildir (Şahin, 2013b, s. 348).

Nitekim Osmanlı Devleti de Ankara keçilerinin yetişmesi için en uygun coğrafi şartlardaki memleketlere sahip

1 Ankara keçisi, bu canlıdan elde edilen doğal bir lif olan tiftikten dolayı “tiftik keçisi” olarak da anılmaktadır. Türk Patent Enstitüsü’ne yapılan başvuruda bu keçiler “Ankara keçisi” olarak adlandırılmışlardır. Bu keçilerin Batı dillerindeki adlandırılışı da Almanca “Angoraziege”, İngilizce “Angora goat”, Fransızca “Chevre d’Angora”, İspanyolca “Angura kapro” şeklindedir (Tamur, 2003, s. 48; Şahin, 2013a, s. 195; Yanar ve Akpınarlı, 2016, s. 171). Bu adlandırmalar dahi Ankara keçilerinin Anadolu toprakları ile olan ilişkisine işaret etmektedir (Ankara Keçisi, Tiftik ve Sof, 2018, s. 10). Bununla birlikte Ankara keçilerinden “ipek keçi” (Rüdiger, 1888, s. 687), “filik” ya da “feluk” (“Wirtschaftliche Verhältnisse in Transkaukasien”, 1907, s. 142) olarak da bahsedilmektedir. Öte yandan bu çalışmada yararlanılan gerek arşiv evrakında gerek zabıt ceridelerinde söz konusu keçilerden tiftik keçisi olarak bahsedildiği görülmektedir. Bu nedenle çalışma bulgularının ele alındığı bölümde belgede kullanıldığı şekline bağlı kalmak üzere “tiftik keçisi” ifadesi kullanılmıştır.

olarak yüzyıllar boyunca Ankara keçisi yetiştiriciliğini tekelinde tutmuş ve bu keçilerden elde edilen tiftiğe dayalı üretim ile tiftik sanayisinde öncü konumda bulunmuştur (Tamura, 2003, s. XI; Sanal, Menteş ve Erler, 2019, s. 763). Tiftikten elde edilen iplik ve kumaşlar yurt içinden olduğu kadar yurt dışından da talep görmüş, bilhassa saf tiftik ipliğinden dokunan “Ankara (Engürü) Sofu” 16-18. yüzyıllarda Avrupa’nın pek çok kentine ihraç edilmiştir. Böylece tiftik ve dokumacılığı, Ankara ve çevresinin önemli bir gelir kaynağı hâline gelmiş, Ankara halkına geniş iş olanakları sunmuş ve kentin canlı bir ekonomik ve sosyal hayat yaşamasına önemli katkılar sağlamıştır. Ancak zaman içinde tiftik dokumalarının hem Ankara hem de ülke ekonomisi içindeki payı giderek azalmıştır (Tamura, 2003, s. 1).

18. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde tiftik ipliğinin en önemli müşterisi İngiltere, dokuma sanayisinde bir atılım ile tiftik eğirmede makineleşmeyi gerçekleştirmiş, dokuma ürünleri bir yana tiftik ipliği talebini de sona erdirmiş ve ham tiftik talebini üst düzeye çıkarmıştır (Tamura, 2003, ss. 147-148; Ankara Keçisi, Tiftik ve Sof, 2018, s. 10).² Bununla birlikte Ankara keçilerinin yurt dışına çıkarılmaları ve Güney Afrika ile Amerika’da da yüksek verimle yetiştirilmeleriyle³ Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ilk yarısına kadar tiftik üretiminde rakipsiz bir şekilde bulunduğu konumunu kaybetmiştir (Tamura, 2003, s. XII; Sanal ve diğ., 2019, s. 763).⁴

Anadolu toprakları dışında Ankara keçisi yetiştirilmesinin olumsuz sonuçları hem Anadolu halkı hem de Osmanlı devlet yetkilileri tarafından hissedilmeye başlandığından (Sanal ve diğ., 2019, s. 767) 1881’de Ankara keçilerinin ihracı Padişah fermaniyle yasaklanmıştır (Tamura, 2003, s. 188; Şahin, 2013a, s. 199; Sanal ve diğ., 2019, s. 767). Buna rağmen 1896’da Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef (1848-1916) İmparatorluk topraklarında yetiştirilmek üzere sekiz Ankara keçisi isteğini dile getirmiştir (Angoraziegen für eine kaiserliche Domäne, 1896, s. 5).⁵ 1899’da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun İstanbul konsolosluğunu Schönbrunn Sarayı’nın arazisinde yer alan hayvanat bahçesi için iki Ankara keçisi almakla görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti’nde keçi ihracı yasaklandığından bu hususta özel bir izin alınması gerektiğinde, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), Schönbrunn hayvanat bahçesinin bu keçilere ihtiyacı olduğunu öğrenmiş ve Thiergarten için on dört muhteşem örnek Ankara keçisini (onu hamile) hediye olarak Viyana’ya göndermiştir (“Ein Geschenk des Sultans für den kaiserlichen Thiergarten in Schönbrunn”, 1899, s. 6). İngiltere Sefareti de tiftik keçilerinin ihracının yasaklanması hakkındaki nizamnamenin feshi için teşebbüslerde bulunarak, bu hususta hükümet üzerinde baskı oluşturmaya çalışmıştır (HR.TO., 260/13, BOA; Sanal ve diğ., 2019, s. 765). Ankara keçilerinin harice çıkarıldığına yönelik şikâyetler ise 1904, 1905 ve 1906 yıllarına ait Osmanlı arşiv evrakına yansımaya devam etmiştir (DH.

- 2 Ankara keçisinden elde edilen tiftiğin değeri ile ilgili olarak bir fikir vermesi açısından İngiliz yün pazarındaki fiyatlarına göre dünya yünleri arasında ilk sırada (195 fl.) “Küçük Asya’nın gururu, kıyaslanamaz derecede güzel olan Ankara keçisinin gümüş-beyaz ve parlak yapağı”nın geldiği görülmektedir. 24. sırada (38 fl. 75 fr.) ise “çok sıradan ve sadece halı yapımında kullanılan” Rus deve tüyünün geldiği ifade edilmiştir (“Die Wollen der Erde nach ihrem Preise auf dem englischen Weltwollmarkt”, 1863, ss. 998-1000).
- 3 Avrupalı olmayan keçi türleri, özellikle Ankara ve Tibet (Keşmir) keçileri, çeşitli Avrupa ülkelerinin dikkatini çekmiştir. 16. Yüzyıl başlarında Ankara keçilerinin Avrupa’da yetiştirilmesine yönelik teşebbüslerde bulunulmuştur. Fransız Doğa Bilimci Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708) Ankara keçilerinin iklime uyum sağlama yeteneğini kabul etmemiş olmakla birlikte 1780’li yıllardan itibaren Fransızda başarı ile sonuçlanan denemeler yapıldığı görülmektedir. Avrupa’da Ankara keçisini iklime alıştırmaya yönelik ilk deneyler ise muhtemelen 1765’te İspanya hükümeti tarafından yapılmıştır. Ancak bu deneyin sonuçları bilinmemektedir (Anderegg, 1897, s. 3). 1838’de Albay Henderson tarafından Güney Afrika’da Ankara keçisi yetiştirmek üzere bir baş dişi ve on iki baş teke (dişinin yolda bir oğlak daha dünyaya getirmesi ile toplamda on üç) Güney Afrika’ya ilk kez götürülmüştür. 1856’da Ankara keçileri Güney Afrika’ya bir kez daha götürülmüş ve 1896’ya kadar üç bin Ankara keçisi ithal edilmiştir (Tamura, 2003, s. 152; Şahin, 2013a, s. 199; Ankara Keçisi, Tiftik ve Sof, 2018, s. 10). Ankara keçilerinin 1849’da Kuzey Amerika’ya gelişi ile ilgili olarak iki senaryo olduğu öne sürülmektedir. Bunlardan ilki, Sultan I. Abdülmecid’in (1839-1861), pamuk yetiştiriciliği konusunda dönemin ABD Başkanı James K. Polk (1795-1849) tarafından uzman olarak gönderilen Dr. James B. Davis’in başarılı çalışmaları nedeniyle Başkan Polk’a teşekkürlerini sunmak üzere en seçkin keçilerinden dokuzunu hediye etmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bir diğer senaryo ise Dr. Davis’in keçileri zorla ele geçirmesine dayanmaktadır. Ankara keçileri daha sonra Richard Peters (Atlanta) tarafından alınmış ve bundan sonra Peters, Kuzey Amerika’daki Ankara keçisi yetiştiriciliğinin gerçek kurucusu olarak kabul edilmiştir (“Miscellen für Land und Hauswirthschaft”, 1903, s. 19).
- 4 Ankara’nın tiftik sanayisinin gerileyiş ve çöküşünde ikinci derecede rol oynayan diğer etkenler arasında Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda girdiği savaşların genel olarak ülke ekonomisinde sıkıntılara yol açması, tarımsal insan gücünde azalmaya neden olması ve bu süreçte vuku bulan doğal afetlerin bütün İç Anadolu ile birlikte Ankara’ya da ciddi şekilde etkilemesi gösterilebilir (Tamura, 2003, s. 147).
- 5 Bu durum Avusturya gazetelerine, İmparator Franz Josef’in bu isteği üzerine Sultan II. Abdülhamid’in Ankara Valisinden Ankara keçilerinden en güzel sekiz örneği seçmesini ve bunları İstanbul’a göndermesini istediği şeklinde yansımıştır (“Angoraziegen für eine kaiserliche Domäne”, 1896, s. 5).

MKT., 882/42, BOA; Sanal ve diğ., 2019, s. 766). 1911'de Osmanlı Devleti'nin dünya genelindeki Ankara keçisi varlığı içerisindeki payı %38'e kadar gerilerken, 1912'de Güney Afrika'daki Ankara keçisi miktarı dört milyonu aşmıştır (Şahin, 2013a, s. 199).⁶

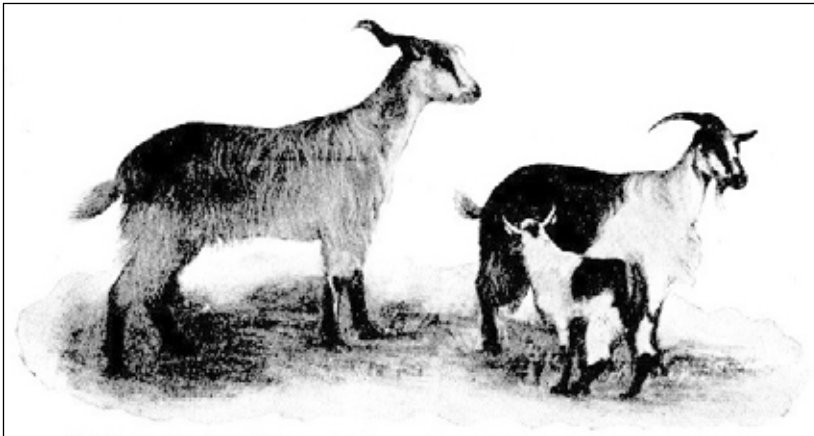
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu İşgali Altındaki Bosna ve Hersek'te Ankara Keçisi Yetiştirme Teşebbüsleri

Bosna ve Hersek'te keçi yetiştiriciliği oldukça yaygın olup, kuzeyden güneye neredeyse eşit oranda bir artış göstermiştir. 1895'te keçi nüfusunun yaklaşık 1,5 milyon civarında olduğu ifade edilmektedir. Bu sayı ortalama olarak tarımla ilgilenen her 100 kişiye 104,46 ve toplam nüfusa göre 100 kişiye 90,95 keçi düşmesi anlamına gelmiştir (Stjepanović, 1909a, s. 3).⁷ Burada yetiştirilen genellikle yerli keçiler (Şekil 1) olmuştur. Bununla birlikte ormanlar açısından dezavantajlarına rağmen keçi yetiştirmek istendiğinden toplam verimi, her bir keçide verimi artırarak yükseltmek önemli görülmüştür. Bu değer artışını da Karahisar'dan getirilecek Ankara keçileri (Şekil 2) ile sağlamak amaçlanmıştır (Stjepanović, 1909a, s. 3).

1896'da Ankara vilayetinden 26 orijinal hayvan satın alınmış ve bunlar İstanbul-Trieste üzerinden Livno ve Gacko'daki tarım istasyonuna götürülmüşlerdir (Stjepanović, 1909a, s. 3). Bu hayvanlardan dişi ve erkek olmak üzere ikisi Şekil 3'te gösterilmektedir.

Bahsedilen istasyonlarda Ankara keçisi tamamen yetiştirilmiş ve aynı zamanda yerel keçi ile geçiş için kullanılmıştır. Aslında kıl kalitesi açısından bu melez ırktan orijinal hayvanlarınkine eşit bir ürünün elde edilebileceği beklenmemiştir; ancak bu sayede yerel keçinin çok düşük kaliteli kıllarında iyileşme görülmesi ümit edilmiştir. Bu şekilde ülkede üretilmekte olan Fars tarzında ince düğümlü halı için mükemmel bir malzeme elde edilebileceği düşünülmüştür.⁸ Şekil 4'deki halı Saraybosna'daki devlet halı dokuma fabrikasında, Mujaga Svrzo adlı çiftçinin çiftliğindeki Ankara keçilerinden elde edilen tiftikten üretilmiştir (Stjepanović, 1909a, s. 3).

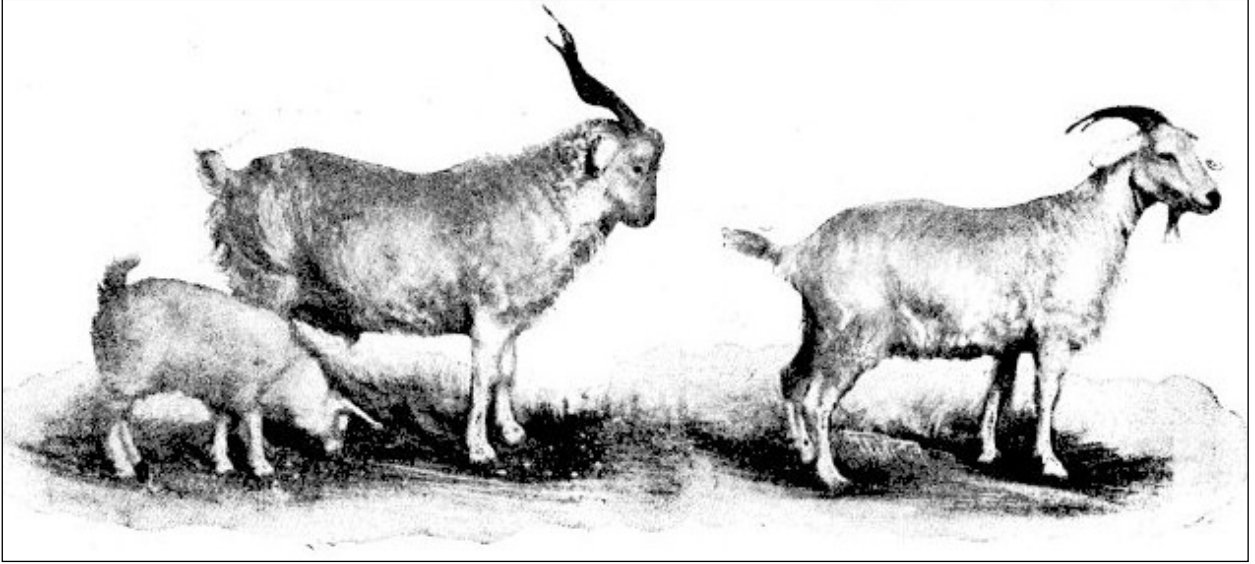
Nitekim nemli iklime ve neme hassasiyet gösteren Ankara keçileri buraya uyum sağlamaya başlamışlardır. 1904'ten itibaren kurulan özel keçi yetiştirme istasyonları (Şekil 5), keçi yetiştiriciliğini teşvik etmek ve Ankara

Şekil 1. Bock, Ziege und Lamm des weiß- und schwarz-geflecktten bosnischen Ziegenschlages aus der Gegend von Livno (Livno bölgesindeki beyaz ve siyah benekli Boşnak cinsi teke, keçi ve oğlak).

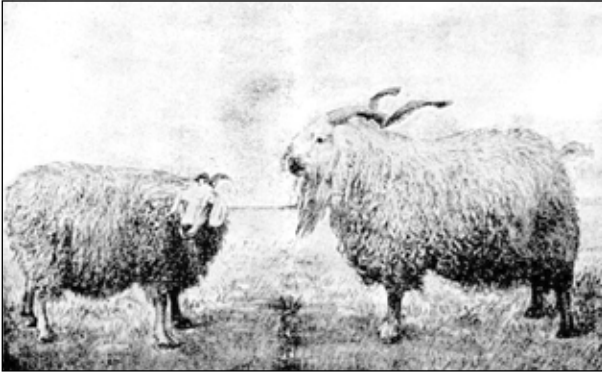
Kaynak: Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 1898, s.4.

- 6 Günümüzde Ankara keçisi oldukça uzaklara, Antartika dışındaki tüm kıtalara taşınmıştır. Ankara keçisi yetiştiriciliği yapan ülkeler arasında ABD, Arjantin, Avustralya, Birleşik Krallık, Brezilya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kanada, Lesotho, Yeni Zelanda gibi ülkeler yer almaktadır (Tamura, 2003, s. 205; Şahin, 2013a, s. 199; Yanar ve Akpınarlı, 2016, s. 171). Tiftik üretim miktarı açısından bakıldığında ise Türkiye; Güney Afrika, ABD ve Lesotho'nun gerisinde bulunmaktadır (Tamura, 2003, s. 205; Yanar ve Akpınarlı, 2016, s. 173).
- 7 100 kişi başına 4,59 keçi oranıyla en az keçi Bjelina bölgesinde yetiştirilmiştir. Diğer bölgelerde 100 kişi başına düşen keçi miktarları ise şöyledir: Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Dervent, Cazin, Dolnja Tuzla, Brčka ve Gradačac 11 ila 25 keçi; Prijedor, Tesanj, Gračanica ve Bosanska Novi 25 ila 50 keçi; Banjaluka, Kotor-Varoš, Prnjavor, Krupa, Sanskimos, Maglaj, Srebrenica, Zvornik, Travnik, Bugojno ve Žepče 50 ila 100 keçi; Sarajevo, Čajnica, Fojnica, Rogatica, Visoko, Višegrad, Ključ, Kladanj, Vlasenica, Glamoč, Jajce, Livno, Zenica ve Zupanjac 100 ila 150 keçi; Petrovac, Gacko ve Ljubuski 150 ila 200 keçi; Foča, Prozor, Konjica ve Trebinje 200 ila 250 keçi; Mostar ve Nevesinje 250 ila 300 keçi; Stolac 356 keçi, Bilek 454 keçi ve Ljubinje 459 keçi. Öte yandan Avusturya'da 100 kişi başına 4,33 keçi düşerken bu sayı Dalmasya'da 34,15 olmuştur (Stjepanović, 1909a, s. 3).
- 8 Öte yandan Ankara keçisinden elde edilen tiftiğin kaliteli bir malzeme olarak tiyatro peruklarında da kullanıldığı anlaşılmaktadır ("Falsche Haare", 1910, s. 7).

Şekil 2. Bock, Ziege und Lamm der Angorarace. (Ankara cinsi teke, keçi ve oğlak).

Kaynak: Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 1898, s.4.

Şekil 3. Angoraziege und Bock eingeführt aus Karahissar im Vilayet Angora, Kleinasien (Küçük Asya, Ankara Vilayeti'ndeki Karahissar'dan ithal edilen Ankara keçisi ve tekesi).

Kaynak: Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 1900 s. 42.

keçileri vasıtasıyla yerli keçilerin cinslerini ıslah etmek için oldukça yararlı olmuştur. 1908 yılı sonunda Ankara keçileri için toplam 16 özel keçi yetiştirme istasyonu kurulmuştur (Stjepanović, 1909a, s. 3).

Avusturya Hükûmetinin Ankara Keçisi Talebi ve Avusturya Sefaretinin Bu Konudaki Teşebbüsleri

Nisan 1908'de Avusturya hükûmeti, Bosna ve Hersek'te yetiştirilmek üzere bir kez daha tiftik keçisi satın almak istemiştir. Bunun üzerine Avusturya Sefareti söz konusu

Şekil 4. Ein Teppich aus Ziegenhaar (Ankara keçisinin kılından yapılmış bir halı).

Kaynak: Stjepanović, 1909b, s. 4.

Şekil 5. Eine Angoraziegenherde aus der Privatzuchtstation des Mujaga Svrzo in Sarajevo (Saraybosna'daki Mujaga Svrzo özel yetiştirme istasyonundan Ankara keçisi sürüsü).
Kaynak: Stjepanović, 1909c, s. 3.

hayvanların satın alınarak, sınırdan geçişlerine müsaade edilmesini Osmanlı hükümetinden talep etmiştir. Bu talebin Hariciye Nezaretine bildirilmesinin ardından böyle bir durumun emsali olup olmadığının tahkik edilerek, haber verilmesi Ticaret ve Nafia Nezaretinden istenmiştir (BEO, 3293/246951, BOA; Gönenç, 2019, s. 276). Nezaretten cevaben Ankara havalisinin başlıca servetinden olan tiftik keçilerinin yabancı memleketlere ihraç ile oralarda çoğaltılarak yetiştirilmesinden dolayı tiftik ticaretinin korunması için harice keçi ihracının daha önce irade ile yasaklandığının baytar memurlarına tebliğ edildiği bildirilmiştir (BEO, 3335/250110, BOA; Gönenç, 2019, s. 276).

Buna rağmen Avusturya ve Macaristan Devleti'nin Dersaadet Sefaret Müsteşarı ve Baştercümanı; Bosna ve Hersek hükümetince Bosna ve Hersek'te tiftik keçisi yetiştirmek arzu edildiğinden Ankara vilayetinden on baş erkek ve yavrularıyla beraber kırk baş dişi tiftik keçisinin satın alınması hususunun daha önce Viyana Hariciye Nezaretinden bildirilmiş olduğunu ve tiftik keçilerinin Osmanlı memleketlerinden ihracı irade ile yasaklandığından, istisna olarak bir defaya mahsus olmak üzere keçilerin Dersaadet ve Dalmaçya üzerinden deniz yoluyla ihracı için gereken iradenin alınmasını bilhassa Sefirin emri üzerine rica ve istirham ettiğini ifade etmiştir (Y.PRK. EŞA., 52/86, BOA; Gönenç, 2019, s. 276). Hariciye Nezaretine 22 Ağustos 1908 tarihiyle Avusturya Sefaretinden gelen bir başka takirde şu ifadeyle daha önce bir miktar keçinin istisnai surette geçişine izin verildiğine dikkat çekilmiştir:

Keçilerin ihracı ticari muameleden sayılmayıp, Avusturya-Macaristan dâhilindeki keçilerin cinsini ıslah maksadıyla talep edilmekte olduğundan söz konusu hayvanların istisnai surette ihracına müsaade olunması esbabının istihsal buyurulmasını rica eder ve sefaretin 22 Mart 1311 (3 Nisan 1895) tarihli ve 900 numaralı takirine sebke eden iltimas üzerine bir miktar Ankara keçisinin suret-i istisnaide ihracı hususuna vaktiyle irade-i seniyye-i hazret-i padişahinin şerefsudur buyurulmuş olduğunu ilaveten beyan ve ihtar eyler.

Avusturya Sefaretinin bu talebi Hariciye Nazırınca Sadarete arz edilmiş (İ.DH., 1476/43, BOA; Gönenç, 2019, s. 276) ve ardından Dâhiliye, Hariciye ve Maliye Nezaretlerine bildirilerek, vilayete de tebligat yapılarak Avusturya hükümetince Bosna ve Hersek'te yetiştirilmek üzere Ankara'dan satın alınmak istenen yavrularıyla beraber elli baş tiftik keçisinin bir kez daha istisnai surette geçişine izin verilmiştir (BEO, 3621/271575, BOA; DH.MKT, 2909/3, BOA; Gönenç, 2019, s. 276).

Tiftik Tüccarının Avusturya Hükümetinin Talebine Tepkileri ve Osmanlı Hükümetinin Bu Konudaki Tutumu

Ankara keçilerinin Osmanlı Devleti için önemine ve üstelik Padişah iradesi ile yurt dışına çıkarılmaları yasaklanmış olmasına rağmen Avusturya hükümetinin söz konusu talebinin kabul edilmesi, tiftik tüccarı tarafından tepki ile karşılanmıştır. Zira tiftik tüccarına göre tiftik, Osmanlı Devleti'nin pek çok olmayan servet kaynak-

larının en mühimlerinden. Otuz sene evvel kıyyesi elli kuruşa alınmakta, bu suretle Osmanlı Devleti'ne Avrupa'dan senelik dört, beş milyon lira girmektedir. Daha sonra İngilizlerin bu keçilerden bir miktarını Ümit Burnu'na götürüp, orada tiftik yetiştirmeleri üzerine kıyyesi on kuruşa kadar düşmüş ve ihracat da o oranda azalmıştı. Ancak altı senede bir cinslerinin yenilenmesi lüzumuna binaen Ümit Burnu'nda yetiştirilen keçilerin yünleri kıymetlerini muhafaza edememiş ve Avrupa fabrikalarının yine Osmanlı Devleti'ne tiftik sipariş etmeye başlamalarıyla ihracat miktarı biraz artmıştı. Şimdi bu keçilerin Avusturya'ya yahut diğer yerlere ihracına müsaade edilecek olur ise bu mühim servet kaynağının yabancı memleketlere intikal edeceği aşikârdı. Ayrıca tiftik keçilerinin harice çıkarılması daha önce yasaklanmışsa da damızlık elverişli olmayanların geçirilmesi, kocamış ve tüyleri dökülmeye başlamış olanların kasaplara satılabilmesi gibi bazı istisnai müsaade şartları konulması birçok suistimallere meydan vermişti. Bu suretle Ümit Burnu'na ve diğer yerlere bir hayli keçi geçirilmişti. Bu nedenle Osmanlı memleketlerinin bazı iklimine özgü olan bu faydalı mahsulün muhafazası için her ne sebeple olursa olsun tiftik keçilerinin yabancı ülkelere çıkarılmasının kati surette yasaklanması memleketin menfaati bakımından çok önemli görülmekteydi (DH. MKT., 2914/2, BOA).

Bu hususta Kocamanoğlu ve Ankara hanlarından tacirler Dâhiliye Nazırına hitaben yazdıkları arzuhallerinde; memleketin başlıca servet kaynaklarından birinin tiftik olduğuna, Osmanlı Devleti'nin bazı yerlerinde gayet nefis olarak yetişen bu mahsulün yabancı memleketlerin hiçbir noktasında onca çabaya rağmen aynı kıymette elde edilemediğine, bunun sebebinin de iklim ile bazı doğal şartlar ve bir de tiftik keçilerinin cinsi olduğuna dikkat çekerek sözlerine başlamışlardır. Ardından, Avrupa fabrikalarının, tiftiği Osmanlı memleketleri dâhilinden tedarik etmek mecburiyetinden hiçbir zaman kurtulamadıklarını, senelik yaklaşık yetmiş, seksen bin balya tiftik ihraç edilmesinden dolayı memlekete önemli miktarda nakit girdiğini ve bu suretle bir taraftan zürra ve mahsul sahipleri kalkınmaktayken, diğer taraftan memleketin umumi serveti artmakla beraber ağnam rüsumunun artmasından dolayı hükümetin de bundan istifade ettiğini, memleketin iklimine özgü hasıl olan tiftiğin kıyyesinin bundan otuz sene önce elli kuruşa satılıp, ihraç edildiğini ve bu sayede yıllık dört, beş milyon lira girdiğini belirtmişlerdir. Fakat bazı İngilizlerin memleketlerinden

satın aldıkları teke ve damızlık tiftiğin keçilerini sabık hükümetin müsamahasıyla Ümit Burnu'na götürüp, orada sayılarını çoğaltmaya gayret etmeleri ve az zaman içinde bunda başarılı olarak asıl dâhili mahsulleriyle dahi rekabet etmeleri üzerine memleketin bu mühim ticaretine "dehşetli" bir zarar verildiğini ifade etmişlerdir. Daha sonra bu durumun sabık hükümet tarafından dikkate alınarak tiftik keçilerinin ihracının kati surette yasaklandığını, Ümit Burnu'na vaktiyle götürülmüş olan tiftik keçileri iklimden ve diğer sebeplerden etkilenecek, zaman geçtikçe cinsleri bozulup, istenilen kıymette tiftik elde edilemediğinden Avrupa fabrikatörlerinin yine Osmanlı memleketlerinden tiftik tedarikine mecbur kaldıklarını ve bu suretle tiftik fiyatının artarak hâlihazırda kıyyesinin yirmi iki kuruşa ulaştığını ve tiftik ihracatı sebebiyle Osmanlı Devleti'ne yıllık bir buçuk milyon lira girdiğini söylemişlerdir. Tanin gazetesinden Avusturya hükümetince damızlık olarak yavrularıyla beraber talep edilen elli baş Ankara tiftik keçisinin geçişine müsaade edildiğini (BEO, 3630/272181, BOA; "Damızlık Keçi", 1909, s. 3) öğrenmelerinin teessüflerine neden olduğunu, pek önemsiz zannedilen bu elli baş keçinin çoğaltılmasının mümkün olduğunu ve yukarıda arz edildiği üzere az zamanda yine önemli bir rekabet kapısını açacağını dile getirmişlerdir. Daha sonra bunun bir örnek teşkil edeceğini, bu yolda diğer kapıların açılmasının da muhakkak olduğunu, nitekim Ümit Burnu'nda tiftik keçileri cinsinin ıslahı için Osmanlı memleketlerinden teke ve damızlık getirmek üzere bazı İngilizler tarafından teşebbüslerde bulunulduğunun duyulduğunu belirtmişlerdir. İstibdat devrinde dikkate alınmış olan bu mühim hususun meşruti hükümet zamanında ihmal edilmeyeceğine kanaatlerinin tam olduğunu, kendilerinin bu meseleden şahsen alakadar olmadıklarını, yalnızca vatanın menfaatinin korumak maksadıyla hakikati arz ettiklerini, bu gibi mahsulün korunmaya muhtaç olduğunu, bu nedenle durumun layık olduğu derecede önemle tetkik edilerek, tiftik keçilerinin ihracının engellenmesi için gereken tedbirlere hemen başvurulacağına inandıklarını ifade etmişlerdir (BEO, 3630/272181, BOA).

Umum zürra, esnaf ve tüccar adına gönderilen bir başka arzuhalden anlaşıldığına göre tiftik keçisi denilen davarın tiftiği iplik olmakta ve sof ile şali kumaşları yapılarak yüksek fiyatla Avrupalılara satılmakta iken İngiltere fabrikatörleri bundaki önemi görüp, ipliğini ve kumaşını yapmak üzere makineler kurmuş ve bu suretle bunları daha iyi yaparak memleket dâhilinde iplik imal edenlerin

ve tezgâhlarının fabrikalara karşı rekabet edememelerine neden olmuşlardır. İşlerini terk etmek zorunda kalan aileler ise geçimlerinden mahrum kalmışlardır. İngilizler havasını ılıman buldukları sömürgelerinden Afrika'da Ümit Burnu denilen yerdeki bir tür kıl keçisi davarlarını aşılıyarak Osmanlı tiftikleri cinsine çevirip, ne fedakârlık yapmak gerekirse yapmışlardır. Otuz, otuz iki sene önce başlıca Ankara ve Kastamonu vilayetlerinden teke denilen erkek damızlık tiftik keçisi alıp, Ümit Burnu'na göndererek, orada da meydana gelmelerini başarmışlardır. Ümit Burnu'ndaki malın cinsi bozulmaya başlayıp, tekrar tohumluk erkek teke almalarına ihtiyaçları olduğunun anlaşılmasıyla İstanbul ve Anadolu tüccar ve zürrası tarafından bu tehlikenin önünü almak için İstanbulca Ticaret ve Nafia Nezareti ile Ticaret Odasına, vilayetlerce de tiftik keçilerinin kaynağı olan Ankara ve Kastamonu vilayet merkezlerine gerekli layihalar ile hakiki durum anlatılmıştır. Buralardan da Bâbîâlî'ye durum arz edilip, Meclis-i Vükelâ gündemine alınmış ve bu hayvanların ihracatı kati surette menedilip, iradesi de alınmıştır. Bunun üzerine tiftik fiyatları yine yükselmeye başlayıp, otuz kuruşa kadar çıkmıştır. Bu hayvanların altı vilayette sayıları bir hayli çoğalmakta iken tekrar Ümit Burnu zürrasının İngiltere hükümetine ve Kraliçe'ye müracaatları üzerine İngiltere Kraliçesi hediye namıyla Sultan II. Abdülhamid'den doğrudan beş yüz tane erkek tohumluk tiftik tekesi istirham etmiş ve bunun Osmanlı halkına açacağı zarar dikkate alınmayarak, müsaadesine irade verilmiştir. Bu defa da her nasıl ise Avusturya Sefareti tarafından Hariciye Nezaretine kırk tane yavru ve on tane de teke denilen damızlık tiftik keçisinin harice çıkarılmasına müsaade talep edilmiştir. Hariciye Nezaretince ticarete nasıl büyük bir ziyan getirebileceği sorgulanmaksızın ihracına müsaade edilerek, irade verilmiştir. İngiltere tarafından da şimdiden ihtiyaçları olan erkek keçi damızlığının istenileceği duyulduğundan ve bunun reddi mümkün olamayacağından her yönden bu hususun önemle dikkate alınarak, müsaade edilenin de reddi ile bütünüyle hiçbir suretle müsaade edilmemesi istenmiştir (BEO, 3630/272181, BOA). Keza Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası Reisinden Ticaret ve Nafia Reisine hitaben yazılan bir başka yazıda; bazı Osmanlı memleketlerine ve özellikle Ankara vilayetine mahsus ve münhasır bulunan tiftiğin Ümit Burnu'nda yetiştirilen tiftiğin rekabeti altına girdiği, ancak Ümit Burnu'nun su ve havasında tiftik keçilerinin yaşayamadıkları ve birkaç senede bir damızlıklarının değişmesinin gerektiği, rekabete meydan vermemek üzere tiftik keçi ve teke ihracatı-

nın yasaklandığı, ancak bu yasağa rağmen ihracat yapılmasından gerek Eskişehir Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odasına gerekse doğrudan doğruya kendisine yazılı dilekçelerle şikâyetlerin bildirildiği ve elli baş tiftik keçisinin hükümet tarafından ihracına müsaade edildiğine dair tüccar arasında bir heyecan meydana geldiğinden yasağın önemle devam ettirilmesi gerektiği arz edilmiştir (BEO, 3638/272833, BOA).

Bu dilekçelerde dile getirilen eleştirilere karşılık, hükümet kanadından söz konusu keçilerin harice çıkarılmasının yasaklanması hakkında alınan eski kararın hükümleri geçerli olmakla birlikte, Avusturya Sefaretince tekrar tekrar vuku bulan müracaat ve istek üzerine istisnai surette olmak üzere yavrularıyla birlikte yalnız elli keçinin ihracına irade gereğince müsaade edildiği ve bu müsaadenin şimdi geri alınmasının nezaket dışı bir hareket olacağı ifade edilmiştir. Söz konusu miktar keçinin bahsedildiği gibi istisnai surette gönderilmesinin de mühim bir zarara neden olmayacağı gerekçesiyle geçirilmeleri lüzumunun icap edenlere bildirilmesi ve bu hususta Beypazarı ve Eskişehir merkezlerinden çekilen telgraf sahiplerine de bu yolda cevap verilmesi istenmiştir (BEO, 3630/272181, BOA; BEO, 3638/272833, BOA; DH.İD.,104-1/1, BOA).

Ankara Keçisi İhracı Meselesinin Mebusan ve Ayan Meclislerindeki Yansımaları

Ankara keçilerinin ülke toprakları dışına çıkarılması meselesi Mebusan ve Ayan meclislerinin gündemlerinde de yer almıştır. Bu hususta Ankara Mebusu Hacı Mustafa, Bolu Mebusu Mustafa Zeki, Kırşehir Mebusu Ali Rıza, Ankara Mebusu Kasım Nuri, Yozgat Mebusu Hayrullah, Kengırı (Çankırı) Mebusu Mehmet Tevfik ve Konya Mebusu Mehmet Emin damızlık tiftik keçilerinin ihracının yasaklanmasına dair bir takrir vermişlerdir. Bu takrirden Ankara, Kastamonu ve Konya vilayetlerinin en önemli ticari sermayesi olan tiftik keçilerinin yabancı ülkelere damızlık nakline vaktiyle müsamaha edilmesi yüzünden tiftik ticaretine büyük zarar geldiğini ve bir zamanlar tiftiğin kıyyesi yarım lira ederken on kuruşa kadar düştüğünü gören sabık hükümetin daha sonra damızlık tiftik keçilerinin harice gönderilmesini şiddetle yasaklamaya teşebbüsten geri durmadığını ifade etmişlerdir. Ancak ne yazık ki meşrutiyetten sonra bu hususun her nasılsa ihmal edildiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle yabancı memleketlere damızlık sevk edilmesinden dolayı tiftik ticaretine bir hayli durgunluk geldiği dikkate

alınarak, söz konusu damızlık keçilerin harice ihracının yasaklanması hakkında bir kanun layihası tanzim edilmek üzere takrirlerinin kabulünü istemişlerdir.

Bahsi geçen takriri veren mebuslardan biri olarak söz alan Kengirli Mebusu Mehmet Tevfik Efendi üç ay önce Avusturya'ya erkek keçi vermek için Hariciye Nezaretinden söz verildiğini, bunu Anadolu'da duyduklarını ve nezareti protesto ettiklerini, bundan dolayı Nafia Nazırının Sadarete yazdığını ve Sadaretçe vilayetlere iskelelerden tiftik keçisinin çıkarılmaması hususunda emir verildiğini, ancak iskelelerden yabancı ülkelere çok miktarda tiftik keçisinin sevk edildiğini duyduklarını dile getirmiştir. Tiftiklerinin eskiden yarım lira, 60 kuruş ederken şimdi 12 kuruştan 18 kuruşa kadar piyasada mevcut olduğunu, bunun da sebebinin Osmanlı memleketlerindeki tekelerden yetiştirilen tiftiğin bu piyasaya sekte vurması olduğunu ifade etmiştir. Eğer bu devam edecek olursa tiftiğin yün derecesinden daha aşağı düşeceğini belirtmiş ve bunun yasaklanması için acilen nafiaya haber verilmesini istemiştir.

Ardından Kastamonu Mebusu Ahmet Mahir Efendi söz almış ve tiftik keçilerinin Anadolu vilayetlerinden ancak üçünde meydana geldiğini ve bunun birinin de Kastamonu vilayeti olduğunu belirtmiştir. Kastamonu vilayetinin Bolu müstakil livasının ve Ankara vilayetinin iktisadi ve ticari hayatının tiftik mahsulü üzerine döndüğünü, yarım lira eden bir kıyye tiftiğin bugün 18 kuruşa inmesinin sebebinin de hükümetin vaktiyle "âlicenabane müsaadeleri namı altında zelilâne" olarak Ümit Burnu'na geçirilen tiftiklerin yüzünden olduğunu söylemiştir. Keza sabık hükümet zamanında verilmiş olan vaat gereğince meşrutiyet devrinde elli kadar tiftik keçisinin yine Avusturya Devleti'ne verilmesinin kararlaştırıldığını, bunu Kastamonu tiftik tüccarının işittiklerini ve kendisine müracaat ettiklerini, bunun üzerine hususi surette Bâbiâli'ye gittiğini, Sadrazam ve Hariciye Nazırı ile uzun uzadıya bu hususta görüşüğünü ifade etmiştir. Gerçekten de bundan iki sene önce verilmiş olan bir vaat gereğince Avusturya İmparatoruna damızlık olmayarak elli kadar tiftik keçisinin verileceğini belirttiklerini, bununla beraber Heyet-i Vükelâ'da bundan böyle tiftik keçilerinin tekesinin de dışınının de geçirilmemesine karar verilerek rüsumat idarelerine tamim ettiklerini söylediklerini ve gazete ile de bu kararlarını ilan ettiklerini, bu durumda yeniden acil bir tedbire hacet olmadığını dile getirmiştir. Ancak ileride bir nezaket muamelesi mecburiyeti altında kalmamak için Heyet-i Vükelâ tarafından böyle bir kanun

nun yürürlüğe konulmasının da lazım olduğunu belirtmiştir (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 349).

Bu hususla ilgili olarak Ankara Mebusu Hacı Mustafa Efendi de geçen sene elli tane oğlak ve keçinin gittiğini işittiklerini bizzat Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e söylediklerini, akabinde Dâhiliye Nazırının hiç haberi olmadan Hariciye Nazırı ile Sadrazamın bu işi kararlaştırdıklarını ve kendilerine de iradesinin alınarak bu işin olmuş bitmiş olduğunu söylediklerini anlatmıştır. Ancak ilerleyen günlerde müracaatlarından sonra söz konusu iradenin alındığını öğrendiklerine dikkat çekmiştir. Mecliste bu Sadrazamın kim olduğuna yönelik seslerin yükselmesi üzerine bahsi geçen Sadrazamın Hüseyin Hilmi Paşa olduğunu, keçileri de hediye ve semahat ettiğini söylemiştir. Evvelen beri harice olan bu hediye ve semahatlerinin acı tecrübelerini gördüklerini belirten Hacı Mustafa Efendi, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in kendilerine katiyen keçilerin bundan sonra geçirilmeyeceğini vadettiğini ifade etmiştir. Tetkiklerine göre yine keçileri geçirmek teşebbüsünde bulunulduğunu, hatta işi beyaz tiftik keçilerini siyaha ya da kırmızıya boyamak suretiyle geçirmeye kadar vardırıdıklarını, bu iş için oldukça fedakârlık ettiklerini, bir keçinin Ümit Burnu'na ulaştırılması için yaklaşık 100 lira kadar feda edildiğini duyduğunu, bu geçişe sebebiyet verenler hakkında bir ceza ya da bir talimat, bir kanun layihası tertip ve tanzimini talep ettiklerini dile getirmiştir. Bu yoldaki hareketlere engel olunmasını istediklerini, zira memleketlerinde 4 keçisi olan dul bir kadının, senelik 8 okka tiftik aldığını ve her kıyyesini yarımşar liraya sattığını, kendisini bu suretle ziyadesiyle idare edebildiğini ve her nasıl oldu ise keçilerin Ümit Burnu'na geçirilmesiyle fiyatların düşmeye başladığını, sabık hükümetin bunu epeyce yasakladığını ve o zamanlar kıyyesinin 25 kuruşa kadar çıktığını ve sonra yine müsamaha edilmesiyle hâlihazırda 16-17 kuruşa kaldığını belirterek Meclisin dikkatini bu hususa çekmek istediğini söylemiştir (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 350).

Amasya Mebusu İsmail Hakkı Bey, keçiler vakası dâhiliyeye münasebeti olduğu hâlde Dâhiliye Nazırının bu husustan haberi olmadan doğrudan doğruya Hariciye Nazırının Sadaret vasıtasıyla irade almasını eleştirirken (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 351) Karahisar-ı Şarki Mebusu Ömer Feyzi Efendi, Hacı Mustafa Efendi'nin o vakte kadar irade çıkmadığı, kendisinin ihtarı üzerine irade çıkarıldığı sözleri doğru ise bunda yalancılık değil, büyük bir fesat olduğunu, buna dikkat etmek gerektiğini,

bunun için ya kendisinin takrir vermesi, istizah etmesi ya da bizzat bir takrir verip istizah teklif edeceğini ve bunun mühim bir mesele olduğunu söylemiştir.

Kütahya Mebusu Hasan Tahsin Efendi ise bu tiftik işiyle uğraşan İstanbul tacirlerinin, geçen sene toplanıp Bâbiâlî'ye gittiklerini, Sadrazamın bunlara hiç yüz vermediğini, kendilerinin de Avrupa'dan at getirttiklerini, onların da cevaben atları iğdiş edip gönderdiklerini, üstelik atların tiftik keçileri gibi olmayıp, her yerde olduklarını söylediğini anlatmıştır. Sadrazamdan yüz bulamayan tacirlerin Dâhiliye Nazırına gittiklerini, Dâhiliye Nazırının da, "İnşallah çalışırız, bundan sonra geçirmeyiz" dediğini, İstanbul tüccarının sözünün bu şekilde olduğunu belirtmiştir.

Zikredilen yorumlara mukabil söz alan Dâhiliye Nazırı Mehmet Talat Bey, tiftik keçilerinin esasen geçişinin yasak olduğunu, ancak Dâhiliye Nezaretinin bundan kesinlikle haberi olmaksızın bir sefaretin talebi üzerine 70 keçinin geçişi hususuna irade çıkarıldığını, kendisinin de o vakit nezarete yeni geldiğini, iradeden sonra sefarete de malumat verilip, adedinin tayin edildiğini ve şimdi tekrar tevkifine imkân olmadığını Ankara mebuslarına söylediğini anlatmıştır. Bunu söylemekle beraber konuyu tekrar Heyet-i Vükelâ'ya taşıdığını ve engellenmesinin çaresine de teşebbüs ettiğini, ancak verilmiş olan kararın feshine imkân bulunmadığını, şu hâlde bunun bir istisnai muamele olduğunu, tiftik keçilerinin katiiyen geçirilmesine müsaade edilmeyeceğine dair karar alındığını ve bundan sonra tiftik keçisi geçirildiğine dair kesinlikle resmî bir malumat olmadığını, varsa tahkik ederek bu işe cesaret edenleri karar dairesinde cezalandıracaklarını söylemiştir.

İstanbul Mebusu Mustafa Asım Efendi bir kaydı kanun altına almadıkça temin edemeyeceklerini (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 352), hükümetin bir kararı var dediklerini, ancak ikinci bir hükümetin gelip o kararı feshedebileceğini, bu nedenle bunun hükmünü daimî kılacak şeyin kanun olduğunu, Dâhiliye Nazırının evvelce tiftik keçilerinin yabancı ülkelere ihracımın yasak olduğunu söylediğini, fakat bu yasağın bir kanun emrine mi baktığını, yoksa bu kararın Heyet-i Vükelâca alınmış bir şey mi olduğunu, her iki türlü de olsa bu kararı başlı başına bir kişinin nasıl feshedebileceğini sormuştur. Buna karşın Dâhiliye Nazırı bunun kendisinden önce istisnai bir karar olarak verildiğini söylemiştir. Sözlerine devam eden Mustafa Asım Efendi devletçe, Heyet-i Vükelâca verilen kararın aksini

Heyet-i Vükelâ'dan birinin cüret edip, Padişah'a yaptırmasının darbe anlamına geldiğine ve bunun kabul edilmeyeceğine dikkat çekmiştir. Dâhiliye Nazırı kendisinin de buna iştirak ettiğini ve bundan sonra geçişe sebebiyet verenlerin cezalandırılacaklarını söylemiştir (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 353).

Kütahya Mebusu Hasan Tahsin Efendi ise şimdiye kadar keçilerin ülke toprakları dışına çıkarılmasının bir emri-vaki olduğunu, ancak bundan sonra keçi geçirilmesinde mahzur yoktur denilip, peyderpey keçi geçirilirse bunların aşılacaklarını, aşılınmaları ile de tüylerinin düzeleceğini belirtmiştir. Buradan erkek keçiler gönderilip, aşılınmalarıyla elde edilecek tiftiklerin de kendi tiftikleri cinsinden olacağına, bu nedenle bu hususun dikkate alınması gerektiğine ve keçilerin 10 senede tüyleri bozulduğundan peyderpey geçirilmemeleri hususuna önem verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Bolu Mebusu Abdülvehhap Efendi Aydın vilayetinin üzümleri ne ise Ankara ve Bolu'nun da keçilerinin olduğunu, tiftik mahsulünün okkası yarım lira ettiği zamanlarda Osmanlı Devleti'ne 1 milyon liradan fazla para girdiğini, Ümit Burnu'na damızlık keçilerin gitmesiyle bu 1 milyon liradan fazla olan ticaretin 750,000 liraya düştüğünü ve bir süre böyle devam ettiğini, şimdi ise 500,000 lira raddesine indiğini, bunun yarı yarıya zarar edildiği anlamına geldiğini ve bu zararın ahalinin kesesinden çıktığını söylemiştir.

İstanbul Mebusu Mustafa Asım Efendi Abdülvehhap Efendi'ye katıldığını belirtirken, Karesi Mebusu Ali Galip Efendi de Hasan Efendi'nin fikrine iştirak ettiğini söyleyerek sözlerine başlamış ve (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 350) Allah'ın insanlarda olduğu gibi yeryüzündeki arazilere de bir özellik verdiğini, tiftiğin de Osmanlı memleketlerinde ancak birkaç vilayete mahsus olduğunu, İngiltere'nin Kap Hükümeti (Cape of Good Hope-Ümit Burnu) bu vilayetlere benzer ise de 7 sene sonra bunların tüylerinin değiştiğini iyice tahkik ettiğini ve Hasan Efendi'nin dediği gibi eğer aşılalmazlarsa şüphesiz birkaç sene içinde değişeceklerini ifade etmiştir.

Tokat Mebusu İsmail Paşa, tiftik ticaretinin suistimallerinden bahsedildiğini, bunların hepsinin doğru olduğu gibi, bazı mebusların beyaz tiftik keçilerinin boyanarak da Avrupa'ya satıldıklarını ve Ümit Burnu'na gönderildiklerini söylediklerini, bunun Mebusan Meclisi'nde resmen ve esasen iştirilen bir söz olduğunu ve kendisinin bunu dava ettiğini söylemiştir. Hükümet vazife olarak beyaz

tiftik keçisinin gönderilmesini yasakladıysa ve bunu göndermek için çareler arayanlar beyazı siyaha boyamak suretiyle vapura bindirip gönderiyorlarsa zahiren bunun anlaşılabilceğini, bu nedenle Ticaret Nazırının vilayette olan ticaret memurlarında bir sahtekârlık olduğunun anlaşıldığını, bu hususta birkaç memur mahkemeye alındığı takdirde görevini kötüye kullanan bu memurların ıslah edilebileceklerini dile getirmiştir (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 351).

Bu tartışmaların neticesinde damızlık tiftik keçilerinin yabancı memleketlere geçişinin yasaklanması hakkında Ankara Mebusu Mustafa Efendi ve arkadaşları tarafından verilen taktir kabul edilip, Dâhiliye Encümeni'ne havale edilmiştir (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 353). Ardından Layiha Encümeni'nin gerekli tetkikleri sonucunda Ankara, Konya, Kastamonu ve diğer Osmanlı vilayetlerinin en önemli ticaret sermayesi olan keçi, erkek teke ve oğlak olduğu hâlde bunların harice geçişinin yasaklanmasına dair bir kanun mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Layiha Encümeni mazbatasında ise hükümet tarafından geçişinin ve ihracının yasaklanması hakkında ara sıra alınan tedbirlerin yetersiz olduğu ve Kütahya Mebusu Hasan Efendi tarafından verilen izahata göre bazı ticaret erbabının erkek tiftik keçilerini siyaha boyatmak suretiyle hile ile sevk ederek geçirmeye başladıkları ifade edilmiştir. Ticareti ve gelirleri ihlal etmekle kıyyesi yarım Osmanlı altını raddesinde olan tiftiğin kıyyesinin hâlihazırda 10 kuruşa indiğine dikkat çekilerek, bu hâlin ticaret kaynaklarını, millet menfaatlerini ve devlet gelirlerini yavaş yavaş mahvedeceğinin tabii bulunduğu belirtilmiştir. Böylece söz konusu tiftik keçilerinin yabancı memleketlere gönderilmesinin menedilmesine dair dâhili nizamnamenin 27. maddesinin son fıkrasına uygun olarak bir kanun layihasının tanzimi lüzumuna karar verilmiş ve encümenin bu kararı da Mebusan Meclisince kabul edilmiştir (MMZC, D. I, İS. II, C. I, 1985, s. 481).

Avusturya Sefaretinin tiftik keçisi talebinin de etkisiyle gündeme gelen kanun yapma çalışmaları müteakip yıllarda da devam etmiş ve 1917 yılına kadar söz konusu kanun çıkarılamamıştır. 28 Mart 1917 tarihli birleşimde Konya Mebusu Ali Haydar Bey bu kanunun vakit darlığından bir sonraki devreye kalmaması ve tiftik keçilerinin harice çıkarılmalarını engellemek yanında bir an evvel kesilmekten de kurtarılmalarını sağlamak amacıyla müstaciliyet kararıyla müzakeresini teklif etmiş ve teklifi kabul görmüştür (MMZC, D. III, İS. III, C. III, 1991, s.

378). Bu konu hakkında söz alan Kütahya Mebusu Abdullah Azmi Efendi ise tiftik keçisi cinsinin ıslahı için böyle bir kanuna lüzum görüldüğünü ve Mebusan Meclisi'nin ilk devresinde bir kanun hazırlandığını, fakat o zamana kadar çıkarılmadığını, bununla birlikte hükümetin bu kanun dairesinde ihracatı yasakladığını belirterek sözlerine başlamıştır. Tiftiğin okkasının 48-50 kuruşa satıldığı zamanları gördüğünü, ancak bir vakit bunların İngiltere'ye ihraç edildiğini ve İngiltere'nin bunları Ümit Burnu'nda yetiştirdiğini söylemiştir. Bu durumun fiyatlara yansığını ve fiyatların giderek 12-13 kuruşa kadar düştüğünü belirtmiştir. Zaten memleketin sınırlı bir bölgesinde yetişen bu tiftik hayvanlarının mutlaka memleketleri dâhiline özgü kalmasını temin edecek bir kanuna ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir (MMZC, D. III, İS. III, C. III, 1991, s. 379).

1918 yılına gelindiğinde Ayan Meclisi'nin 3 Ocak ve 19 Şubat tarihli birleşimlerinde bu hususta hazırlanan kanun layihası ile ilgili olarak yabancı ülkelere tiftik keçileri kaçırınların nasıl cezalandırılacaklarına ilişkin dikkat çeken tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Zikredilen kanuna ilişkin hazırlanan layihanın 6. maddesinde yabancı ülkelere tiftik hayvanları kaçırınların hayvanlarına el konulması, 25 altından 100 altına kadar para cezasına ve üç aydan bir yıla kadar hapis cezasına çarptırılmaları söz konusu edilmiştir. Zira tiftik keçilerinin yabancı ülkelere ihraç edilmesi devletin önemli servet kaynaklarından birine tedricen zarar vermek anlamına gelmekteydi. Daha sonra Adliye Encümeni bir mazbata ile bu cezanın azami sınırlarının 100 altından 50 altına ve hapis cezasının da bir seneden altı aya indirilmesi yönünde görüş bildirmiştir. Aslında bu cezaların hafifletilmesi ve hapis cezasının tamamen ortadan kaldırılması Damad Ferid Paşa (1853-1923) tarafından gündeme getirilmiş ve konu Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir. Damad Ferid Paşa, harice hayvan kaçırınları, gümrükten eşya kaçırınlara benzetmiş ve bu kişilerin mallarına el konulmasını ve para cezası ile cezalandırılmalarını yeterli görmüştür. Bunlar için hapis cezası gibi ayrıca bir ceza tertip etmenin adalete uygun olmadığını düşünmüştür. Buna karşılık Adliye Encümeni'nden Seyit Bey, bir insanın malını satmasından dolayı ceza göremeyeceğini, bu malın memleket menfaati ve umumi servetle ilgili olması nedeniyle yabancılara satılmasının yasaklandığını ve bu yasak karşısında hareket edenlerin cezasız kalmalarına encümenin onay vermediğini belirtmiştir. Ancak encümen olarak Ferid Paşa'nın belirttiği gibi yabancı memle-

ketlere mal kaçıranların yalnızca mallarına el konulmasının yeterli olmayacağını düşündüklerini, cezanın bir suçu işleyecek olan faili caydırması gerektiğini, Ferid Paşa'nın düşüncelerine bu nedenle katılmadıklarını, bununla birlikte daha önceki öneride yazılı olan cezayı da çok gördüklerini ve cezayı hafifletmek yolunu seçtiklerini belirtmiştir. Buna mukabil söz alan Ahmet Rıza Bey değil keçi, kedi yetiştirecek kimse bulmakta zorlandıklarına, bunların da hapse atıldıklarında memleketin bu kişilerden mahrum kalacaklarına ve bu nedenle para cezası ile cezalandırılmalarının yeterli olacağına dikkat çekmiştir. İbrahim Bey ise Seyit Bey gibi düşünmüş ve cezanın caydırıcı özelliği olması gerektiğine ve bunun da hapis cezasıyla olabileceğine vurgu yapmıştır (MAZC, D. III, İS. IV, C. I, 1990, s. 419-422). Buna karşın hapis cezasının aleyhinde olduğunu belirten Damad Ferid Paşa, bir tiftik keçisi sahibinin, keçisini yabancı memleketlere kaçırdı diye hayvanları elinden aldıktan sonra üç aydan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılmasına Allah'ın da kulun da razı olamayacağını söylemiştir. Mehmed Şükrü Paşa, Damad Ferid Paşa'nın bu düşüncelerine katıldığını beyan ederken Topçu Ferik Rıza Paşa, tiftik keçilerini yabancılara vermenin memleketin bir kısmına has olan bir serveti mahvetmek anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu işe kalkışanlara verilecek cezanın da oldukça uygun olduğunu düşünerek, bir memleketin ahalisini aç bırakmaya teşebbüs edenlerin elinden yalnızca keçilerini alarak bir ceza vermeyi uygun görmediğini ifade etmiştir (MAZC, D. III, İS. IV, C. I, 1990, s. 212).

Nihayet 1918 yılında tiftik keçilerinin korunmasını sağlamak, miktarını artırmak ve cinslerini ıslah etmek maksadıyla “Damızlık Tiftik Keçilerinin Harice Men’i İhraç

ve Teksir-i Adadı Hakkında Kanun” kabul edilmiştir (Düstür, 1928, ss. 492-493).⁹ Bu kanunla tiftik keçilerinin bir yerden başka bir yere götürülmesi belirli kurallara bağlanmış, tiftik keçilerinin nereden ve kimden alındıklarını belgeleyen mahreç şahadetnamesi alınması zorunlu hâle getirilmiş, deniz yolu ile taşınmaları tamamen yasaklanmış ve tiftik keçilerini yurt dışına kaçırmaya teşebbüs edenler ile yukarıdaki hususlara uymayanlar için cezai yaptırımlar öngörülmüştür. Kanunun 4. maddesi ile tiftik keçilerinin otlakiye resminden muaf tutulması ise tiftik keçisi yetiştiriciliği için az da olsa bir ekonomik teşvik sağlamak amacına yönelik olmuştur. Keza kanunun 1881’de Padişah iradesiyle getirilen yasağa işlerlik kazandıracığı ve yasağın değişik yollardan ihlal edilmesine engel olacağı düşünülmüştür (Tamura, 2003, s. 192). Ayrıca “Damızlığa ve Çifte Elverişi Hayvânâtı Bakariye Vesairenin Suret-i Muhafazası Hakkında Kanun”un 1. maddesi ile de tiftik keçilerinin belirli bir yaşa kadar kesilmeleri yasaklanmıştır (Düstür, 1928, s. 497).¹⁰

Neticede bu kanunun çıkarılması da tiftik keçileri ile ilgili yaşanan sorunların çözümünde etkin bir rol oynamamıştır (MAZC, D. III, İS. IV, C. I, 1990, s. 212). Ülkenin içinde bulunduğu genel ekonomik durum ve savaş koşulları da istenen sonuçların sağlanamamasında önemli bir etken olmuştur (Tamura, 2003, s. 194). Aslında 1918 yılında, yani bu kanun çıkarıldığında Osmanlı Devleti’nin teması Almanya ileydi ve bu durum bir bakıma söz konusu tedbirin Almanya’ya karşı alındığı gibi bir anlama geliyordu. Tiftik keçileri deniz yoluyla hiçbir yere ihraç edilemeyeceği gibi Fransa ve İngiltere’ye de ihraç edilemezdi. Kaldı ki İngilizler artık Osmanlı memleketlerinde yetişen keçilere de muhtaç değillerdi. Zira Ümit Burnu’nda

9 Bu kanunun maddeleri ise şöyledir: Madde 1: Memâlik-i Osmaniye’den sûret-i münferide ve müctemiada memâlik-i ecnebiyeye her ne sinde bulunursa bulunsun tiftik keçilerinin ihracı bilâ-istisna memnûdur. Madde 2: Tiftik yetişen vilâyâtın hangisinde olursa olsun sürülerin ıslahı için muslih makamında en iyi tiftik yetişen mevâkiden mahreç şahadetnamesi almak şartıyla her nevi damızlık celbinde ashâb-ı hayvânât serbesttir. Yalnız hayvânât-ı mezkûrenin bahren sevklerine müsâade olunamaz. Madde 3: Sakat ve dölden kalmış ve yedi yaşını ikmâl etmiş ve dişleri dökülmüş ve burulmuş ve enenmiş tiftik keçilerinin buldukları mahalde kasaplığa terki ve li-eclî’z-zâbih vilâyât-ı Osmaniye’nin diğer mevâkiine sevkleri câizdir. Ancak sevklerinde sürünün beyan olunan evsâftan müteşekkil hayvânâtın ibâret olduğuna dâir aded-i rûusu musarrâh ve âlâmet-i fârikası mevzû olarak baytar memurları bulunan mahallerde onlardan ve baytar memurları bulunmayan mahallerde mecâlis-i belediye veya karye heyet-i ihtiyariyesinden mahreç şahadetnamesini ahz ile ibrâz eylemek lâzımdır. İkinci maddede musarrâh olduğu vechle bunların da bahren imrârı memnûdur. Madde 4: Tiftik keçileri otlakiye resminden muâftır. Madde 5: Memâlik-i Osmaniye’nin bir mevkiinden diğer mevkiine mahreç şahadetnamesi olmaksızın damızlık ve kasaplık tiftik keçileri imrâr edenler bir altından beş altına kadar ceza-yı nakdî yahut beş günden on beş güne kadar hapis ile mücâzât olunurlar. Madde 6: Berren ve bahren her ne sinn ve evsâfta olursa olsun tek ve sürü olarak memâlik-i ecnebiyeye tiftik hayvânâtı imrâr edenler ile hayvânât-ı mezkûrenin imrârını teshil eyleyenlerden hayvânâtın müsaderesiyle beraber yirmi beş altından yüz altına kadar ceza-yı nakdî alınır ve üç aydan bir seneye kadar hapis ile mücâzât olunurlar. Memâlik-i ecnebiyeye hayvan imrârını teshil edenler eğer memurinden iseler memuriyetlerinden azil ile beraber işbu madde mucibince cezalandırılır. Madde 7: İşbu kanunun icrasına heyet-i vükelâ memurdur (Düstür, 1928, ss. 492-493).

10 Madde 1: İki buçuk yaşına kadar bi’l-cümle hayvânât-ı bakariyenin ve on yaşına kadar damızlığa elverişi inek ve manda ineğinin ve on iki yaşına kadar çifte elverişi öküz ve mandaların ve beş yaşına kadar sığır ve manda boğalarının ve damızlık ağnam ve tiftik keçilerinin zebhi memnudur. Kocamış koyun ve emsali, zebhi memnuyetinden müstesnadır (Düstür, 1928, s. 497).

seleksiyon kurallarına göre çok daha iyilerini yetiştirmeyi başarmışlar, hâlihazırda bir zamanlar yalnızca Ankara ve çevresinde yetişen tiftik keçilerine artık ihtiyaç duymayacak kadar doymuşlardı. Ayrıca tiftik keçilerinin yalnızca kartlaşmış olanları değil damızlık olanları da kesilmeye devam ederken, bu keçileri besleyecek yeme ve bunlara bakacak çobana ihtiyaç duyulmaktaydı. Oysa bu keçilerin cinslerini fennî şekilde ıslah etmek, damızlıkları ayırmak ve damızlıklar yetiştirmek gerekmekteydi (MAZC, D. III, İS. IV, C. I, 1990, s. 212).

Nitekim Kurtuluş Savaşı'nı izleyen ilk yıllarda öncelikle savaşın yaraları onarılmaya çalışılmış ve ülke her yönüyle bir toparlanma sürecine girmiştir. Bu yıllarda Ankara keçisi yetiştiriciliği ve tiftik üretimi de yeniden bir gelişme göstermiştir (Tamur, 2003, s. 195). Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından genç Türkiye Cumhuriyeti döneminde ülke kalkınması için öncelikle öz kaynakların değerlendirilmesi düşüncesiyle birçok konuda araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda Ankara keçisi yetiştiriciliği ve tiftik dokuma sanayisi de öncelikle ele alınan konulardan biri olmuştur. Bu amaçla 1930 yılında, Ankara'da "Türkiye Tiftik Cemiyeti (TTC)" kurularak bu konudaki faaliyetlere devam edilmiştir (Tamur, 2003, s. 195; Şahin, 2013b, s. 345).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin çok da fazla olmayan servet kaynaklarının en mühimlerinden olan tiftiğin ve tiftiğe dayalı üretimin Osmanlı ekonomisi için oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu nedenle tiftiğin istikbaline zarar verecek bir gelişme olarak Avusturya hükûmetinin 1908 yılındaki Ankara keçisi talebinin de Osmanlı tiftik tüccarı ve mebuslarınca tepki ile karşılandığı görülmektedir. Tiftik tüccarının dilekçelerinde yazılı olarak ve mebusların mecliste sözlü olarak gösterdikleri bu tepkilerde dikkat çeken husus ise; neredeyse hepsinde İngiltere'nin sömürgeci olan Ümit Burnu'ndaki Ankara keçisi yetiştiriciliğinin olumsuz sonuçlarına atıfta bulunulmuş olmasıdır.

Gerçekten de İngiltere kaynaklı gelişmeler Osmanlı Devleti'nde tiftik dokuma sanayisinin çöküşünde önemli rol oynamıştır. Sanayi devrimini gerçekleştiren İngilizler, Osmanlı tiftik dokuma sanayisine yalnızca Anadolu'dan götürdükleri Ankara keçilerini Ümit Burnu'nda yaşatıp, yetiştirmeleriyle değil, makine üretimi ucuz kumaşları ve Baltalimanı Anlaşması'nın ucuz gümrük ayrıcalığından yararlanmalarıyla da zarar vermişlerdir.

Öte yandan 1881 yılında Padişah fermanıyla getirilen yasağa rağmen Avusturya hükûmetinin böyle bir talepte bulunması Osmanlı hükûmeti için bir emrivaki ya da başka bir ifadeyle bir "nezaket muamelesi mecburiyeti" olarak değerlendirilebilir. Sultan II. Abdülhamid'in Schönbrunn Sarayı'nın arazisindeki hayvanat bahçesi için Ankara keçisi göndermesi ise bir "semahat" ve dostluk göstergesi olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte her iki örnek de söz konusu yasağın pek de işlerliği olmadığını göstermektedir. Hâl böyle iken Osmanlı mebusları Ankara keçilerinin yurt dışına çıkarılmaları konusunda genel olarak yaşanan suistimalleri, işbilmezlikleri, emrivakileri ve semahatleri sona erdirmek umuduyla bu konuda bir kanun çıkarılmasını sağlayarak, söz konusu yasağın çeşitli istisnai müsaade şartları ile çiğnenmesine engel olmak istemişlerdir.

Nitekim bu çalışmada belirli bir kesiti verilen Ankara keçilerinin ülke topraklarından çıkarılması meselesinin, dönemi itibariyle devlet ve millet menfaatine zarar verirken, Ankara keçilerinin ve onun kıymetli bir mahsulü olan tiftiğin istikbaline verdiği zararlar da etkileri günümüze kadar süren olumsuz bir duruma yol açtığı görülmektedir. Bu nedenle günümüzde başta tiftik olmak üzere "öz zenginliklerin" çağın gerekliliklerine, imkân ve şartlarına göre nasıl korunabilecekleri ve farklı alanlarda ekonomiye nasıl kazandırılacakları konularında yapılacak araştırmaların oldukça önemli olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın da Ankara keçilerinin tarihsel önemine dikkat çekmesi ve söz konusu araştırmalar için bir teşvik vesilesi olması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Anderegg, F. (1897, 16 Haziran). Die Versuche der Acclimatisation der Angora- und Kaschmir-Ziege. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 48, s. 2-3.
- Angoraziege und Bock eingeführt aus Karahissar im Vilajet Angora, Kleinasien. (1900, 20 Ocak). *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 6, s. 42.
- Angoraziegen für den Kaiser. (1896, 31 Temmuz). *Salzburger Chronik*, 173, s. 3.
- Angoraziegen für eine kaiserliche Domäne. (1896, 30 Temmuz). *Reichspost*, 188, s. 5.
- Ankara keçisi, tiftik ve sof. (2018). Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı.

- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (3 Nisan 1324 [Rumi]). (Dosya No: 3293, Gömlek No: 246951), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (31 Mayıs 1324 [Rumi]). (Dosya No: 3335, Gömlek No: 250110), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (3 Ağustos 1325 [Rumi]). (Dosya No: 3621, Gömlek No: 271575), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (11 Ağustos 1325 [Rumi]). (Dosya No: 3630, Gömlek No: 272181), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (15 Ağustos 1325 [Rumi]). (Dosya No: 3630, Gömlek No: 272181), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (16 Ağustos 1325 [Rumi]). (Dosya No: 3630, Gömlek No: 272181), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (18 Ağustos 1325 [Rumi]). (Dosya No: 3630, Gömlek No: 272181), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (31 Ağustos 1325 [Rumi]). (Dosya No: 3638, Gömlek No: 272833), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bâb-1 Âli Evrak Odası [BEO]. (5 Eylül 1325 [Rumi]). (Dosya No: 3638, Gömlek No: 272833), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Bock, Ziege und Lamm der Angorarace. (1898, 8 Ekim). *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 81, s. 4.
- Bock, Ziege und Lamm des weiß-und schwarz-gefleckten bosnischen Ziegenschlages aus der Gegend von Livno. (1898, 8 Ekim). *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 81, s. 4.
- Dahiliye Nezareti, İdare Evrakı [DH.İD.]. (26 Ağustos 1325 [Rumi]). (Dosya No: 104-1, Gömlek No: 1), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (8 Ağustos 1320[Rumi]). (Dosya No: 882, Gömlek No: 42), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (5 Ağustos 1325[Rumi]). (Dosya No: 2909, Gömlek No: 3), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (15 Ağustos 1325[Rumi]). (Dosya No: 2914, Gömlek No: 2), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Damızlık Keçi. (1909, 25 Ağustos). *Tanin*, 350, s. 3.
- Die Wollen der Erde nach ihrem Preise auf dem englischen Weltwoollmarkte, *Allgemeine land- und forstwirtschaftliche Zeitung*, 1863, s. 998-1000.
- Düstür (Tertib-i Sâni). (1928). C. X, İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Ein Geschenk des Sultans für den kaiserlichen Thiergarten in Schönbrunn. (1899, 25 Mart). *Neue Warte am Inn*, 67, s. 6.
- Falsche Haare. (1910, 7 Ocak). *Neues Wiener Journal*, 5822, s. 7.
- Gönenç, S. (2019). *Osmanlı-Avusturya Macaristan İmparatorluğu ilişkileri (1908-1914) ve ders kitaplarına yansımaları*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hariciye Nezareti, Tercüme Odası Evrakı [HR.TO.]. (14 Temmuz 1881 [Miladi]). (Dosya No: 260, Gömlek No: 13), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- İrade Dahiliye [İ.DH.]. (22 Ağustos 1908 [Miladi]). (Dosya No: 1476, Gömlek No: 43), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- İrade Dahiliye [İ.DH.]. (28 Ağustos 1324 [Rumi]). (Dosya No: 1476, Gömlek No: 43), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Meclis-i Âyan Zabıt Cerideleri [MAZC.]. (1990). (Devre: III, İctima Senesi: IV C. I). Ankara: TBMM Basımevi
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri [MMZC.]. (1985). (Devre: I, İctima Senesi: II C. I). Ankara: TBMM Basımevi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri [MMZC.]. (1991). (Devre: III, İctima Senesi: III, C. III). Ankara: TBMM Basımevi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri [MMZC.]. (1990). (Devre: III, İctima Senesi: IV, C. I). Ankara: TBMM Basımevi.
- Miscellenfür Land und Hauswirthschaft. (1903, 25 Nisan). *Neue Freie Presse*, 13887, s. 19.
- Rüdiger, R. (1888, 14 Kasım). Angoraziege. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 91, s. 687.
- Sanal, Ş., Menteş, G. A.ve Erler, M. Y. (2019). Yitirilen bir servet: Tiftik keçisi. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 25(6), 763-768.
- Stjepanović, L. (1909a, 18 Ağustos). Die Angoraziege in Bosnien und der Herzegowina. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 66, s. 3.
- Stjepanović, L. (1909b, 18 Ağustos). Ein Teppich aus Ziegenhaar. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 66, s. 4.
- Stjepanović, L. (1909c, 18 Ağustos). Eine Angoraziegenherde aus der Privat-zuchtstation des Mujaga Svrzo in Sarajevo. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 66, s. 3.

- Şahin, G. (2013a). Coğrafi bir simge olarak Ankara keçisinin Türkiye'deki mevcut durumu. *Millî Folklor*, 97, 195-209.
- Şahin, G. (2013b). Türkiye'de Ankara keçisi (*Capra Hircus Ancryrensis*) yetiştiriciliğinin dünü bugünü ve yarını. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 338-352.
- Tamur, E. (2003). *Ankara keçisi ve Ankara tiftik dokumacılığı. Tükenen bir zenginliğin ve çöken bir sanayinin tarihsel öyküsünden kesitler*. Ankara: ATO.
- Wirtschaftliche Verhältnisse in Transkaukasien. (1907, Aralık). *Österreichische Monatsschrift für den Orient*, 12, s. 142.
- Yanar, A. ve Akpınarlı, F. (2016). Geleneksel Ankara sof dokumaları. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 170-179.
- Yıldız Perakende Evrakı, Elçilik Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik [Y.PRK.EŞA.]. (28 Haziran 1324 [Rumi]). (Dosya No: 52, Gömlek No: 86), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

